

בין לשונו של דוד פוגל ללשונו של מאיר שלו באשר לתצורה ומשמעות

0.0 הקדמה

0.1 במחקרים קודמים הצבענו על כך שישנם יוצרים המשתמשים בתצורת הלקסמה ליצירת גוני משמעות נוספים על אלו העולים משורשה ומתצורה חלופית אפשרית שלה. הצבענו על שימוש ייחודי כזה בעזרת הוכחת קיומו של 'מודל תצורה-משמעות' בלשון הנחקרת, אם לשונו של דוד פוגל (במיי נישואים) ואם לשונו של מאיר שלו (בדומן רוסי) (להלן: נישואים ודוסי, בהתאמה). מודל זה גובש במור 1994 והורחב במור 1999 מתוך התבססות על שתי תפיסות עיקריות: (א) 'הלשון היא מערכת'. משמע, בידולי משמעותה של הלקסמה, שהסופר מחולל בה באמצעות התצורה שלפיה הוא מעצבה, מותנים ביחסיה עם לקסמות אחרות מקבוצתה הסמנטית. לפיכך, שינויי המשמעות בה עשויים להשפיע על שינויי משמעויות בנות קבוצתה (1977 Lyons ; 1916 Saussure), (ב) ניתן להצביע על שימושי תצורה ייחודיים להשמעת משמעות בעזרת תפיסת הסמנטיקה הלקסיקלית הנקוטה אצל Cruse (1986, 2000), שעל-פיה משמעותה של לקסמה נוצרת מן החיבור בין משמעותה המילונית לבין מה שעולה מן "ברית" הנכרתת בין משמעות זו לבין הקשרה. (דברים קרובים הנוגעים למשמעותה של לקסמה גם על-פי הקשרה ראה אצל (1997 Gropen, Epstein & Schumacher ; 1996 Ungerer & Schmid). הישענות על תפיסה מעין זו מחייבת את המעיין בטקסט ספרותי למצוא את המכנה המשותף הסמנטי העולה מכל הקשריה של המילה באותו טקסט. ואכן, באמצעות הכלים הללו התגלה כר נרחב שכל אחד מן היוצרים שזכרו לעיל מוצא בו מקום להתגדר בו, לשונית וספרותית כאחת, איש-איש לצרכיו הוא. הכר הוא כר התצורה שיעדה הברור הוא השמעת משמעות. עם שכל אחד מהם בוחן תצורות למיניהן בחלקי הדיבר השונים (בעיקר פוגל, אך גם שלו אינו מניח ידו מרובם), ייחודה של התצורה בתחום בנייני הפועל בולטת במיוחד.

0.2 בחרנו להתמקד בעשייתו הלשונית של פוגל בבניין נפעל וחלופותיו מחד

גיסא, ובעשייתו המקבילה של מאיר שלו באותו בניין וחלופותיו מאידך גיסא. למשל, נבחנת בעיון זה המרתו של הפועל "דעך" (קל) ב"נדעך" (נפעל) במבעו של פוגל: "במרחק [...] נתלקחו ונדעכו חליפות [...] כרוזי חשמל צבעוניים [...]". (דוגמה 1); ומולה נבחנת המרתו של "דאג" המצופה ב"נדאג" במבעו של שָלו: "פינס נדאג. המלים הגסות היו הטפה ברורה לסטייה מהדרך [...]" (דוגמה 22). בעיונו נצביע על דומות ושונות בשימוש שעושה כל אחד מיוצרים אלו על פי המכנה המשותף הסמנטי שיעלה מעיצובן של לקסמות נוספות בבניין נפעל דווקא, וממכנה משותף העולה מחלופותיהן בבניין האחר המצופה. מאלו נוכל לעמוד על גוני המשמעות שבוחר כל יוצר להפיק באמצעות התצורה שבה בחר (ולא באחרת). נוסף שהשונות בין השניים עולה בעיקר מנסיונו של כל אחד מהם לרבות או להמעיט גוון זה או אחר של משמעות. הדומות בין השניים רבה, והיא מתבטאת מנסיונו של כל אחד מהם לדלות מן הכתובים גוני משמעות דומים עד זהים.¹

0.3 נקדים לתחילת עיונו בלשונם של שני היוצרים, פוגל ושָלו, את הצגתו של כלי העבודה הנקוט בידינו:

מודל תצורה-משמעות

מרכיב לשוני ייכלל ב'מודל תצורה-משמעות' אם יתקיימו בו ההתנוות הבאות:

1. הוא חלק ממערכת סמנטית (שיחסי מערכת מתקיימים בין חבריה, על-פי הגישה הסטרוקטורלית).
2. אותה משמעות עולה מכל הופעותיו של מרכיב לשוני זה בהקשרים השונים של הטקסט הנבדק (על-פי גישת הסמנטיקה הלקסיקלית).
3. המשמעות הכללית של כל אחד מחברי מערכת לשונית זו (למשל, מערכת התיאורים המאייכים הכוללת את 'בגלוי', 'בנגלה', 'בניכר' ואחרים, שעלו בלשונו של פוגל במור 1994) מתפצלת לגוני-משמעות אחדים. משמע, כל אחד מחברי המערכת נושא משמעות כללית מאוד המשותפת לו ולשאר חברי המערכת ומשמעות ספציפית, שעם שהיא סינונימית לזו הכללית, היא מיוחדת רק לו.
4. תהליך לשוני זה, המתמצה ב'מודל תצורה-משמעות', נבנה על שימוש בתצורה שהיא ייחודית למרכיב הלשוני המצטרף אל מערכת סמנטית קיימת ואשר דווקא באמצעותה ניתן לממש אותם גוני-משמעות. (ייחודי תצורה שאין עימם ייחודי משמעות אינם נכללים במודל זה).²
5. מרכיבים לשוניים בעלי צורות הקיימות מכבר בלשון ייכללו אף הם ב'מודל רק אם הם חלק ממערכת סמנטית, ומשמעותם הכללית שנתקיימה בהם מכבר בלשון נתבדלה למשמעות ספציפית יותר (על-פי הופעתם של מרכיבים אלו בהקשריו השונים של הטקסט הנבדק דוגמת 'בגלוי', לעיל).

6. גוני-המשמעות יוגבלו לתכונותיה של הלשון בכללה (במקרה זה הלשון העברית, שעיקר המשמעות בה עולה משורשן של המילים, מתצורתן ומן ההקשר המסוים שבו הן מופיעות, על-פי גישת הסמנטיקה הלקסיקלית).
7. סימן היכר אפשרי להיותו של מרכיב לשוני חלק ממודל 'תצורה-משמעות' הוא **חריגות** של השימוש שהיוצר עושה בו מן השימוש השכיח בלשון (ראה סעיף 4, לעיל). חריגות זו עשויה להתממש בחידוש של מרכיב לשוני שלא היה קיים בלשון קודם לכן; או בשימוש בתצורה לא מקובלת של המרכיב הלשוני הנבחן הגזורה משורשו של מרכיב לשוני הקיים מכבר בלשון והוא בעל תצורה מקובלת; ואפשר שחריגות זו תצטמצם לשימוש בקבוצות של סינונימים בלשונו של היוצר הלשוני המסוים בלבד.
8. מרכיבים לשוניים מאלו שזכרו בסעיף 7 ייכללו במודל זה רק בתנאי שיתקיימו בהם התנאים 1-6.

1.0 גוני משמעות המודגשים על-ידי פוגל

1.1 תהליכיות

1.11 התהליכיות עולה מחילופי הבניינים **קל** < **נפעל**; **בינוני פעול** < **נפעל**; **נפעל** < **התפעל/נתפעל** הנקוטים בידי פוגל.

1.12 חילופי קל < נפעל

1.121 כך, למשל, נראה שפוגל בוחר להבליט את **התהליך** המתרחש באמצעות גזירתו של הפועל הנדרש לו בתצורת בניין **נפעל**. הדברים ניכרים מן העובדה שאין דעתו נוחה מגזירתם המקובלת של השורשים דע"כ, פח"ת, ואפילו רת"ח בבניין **קל**. שכן אין הוא מסתפק בכך שתהליכיות מתממשת בשורשים אלו עצמם, והוא גוזר מהם פעלים בבניין **נפעל** כדי להוסיפה על המצוי בשורש כבדוגמות להלן:

1. במרחק [...] נתלכחו ונדעכו חליפות [...] כרוזי חשמל צבעוניים [...].
(גישואים, 124)
2. [...] והמולת-הכרך [...] הגיעה [...] עמומה, **נפחתה** [...]. (גישואים, 237)
3. מאחורי המלים... הורגש קרב סמוי, **נרתח** [...]. (גישואים, 50)

1.122 נראה שפוגל חשש שמא שורשים אלו, שמעצם טיבם הם מממשים תהליך, אינם מעבירים כהלכה את התהליך המתרחש כגזורי בניין קל, כמקובל. שכן בניין זה נתפס בתודעתו הלשונית של הדובר כמממש בעיקר פעילויות (בין טרנזיטיביות, בין אינטרנזיטיביות), ואילו לפוגל חשוב בהקשרים דלעיל להשמיע ברורות את גונו התהליכי של המתממש בפעלים.

1.22 חילופי בינוני-פעול <נפעל

1.221 בדומה, לצורך מימושה של תהליכיות מתמשכת פוגל ממיר לקסמות הגזרות בדרך-כלל בתצורת הבינוני הפעול של בניין קל משורשים כמו כמ"ש, צר"ד, רג"ע, סמ"כ, כפ"ל, בחברותיהן מאותם שורשים הגזרות בבניין נפעל. נעיין בדוגמות להלן:

4. [...] התבונן בו בעיון [...] קרע ממנו חלקו הנכמש [...] (גישואים, 207)

5. סמרטוטור [...] התיו "הנדלי" בקול נצרד ולקוני [...] (גישואים, 259)

6. עברו את רחוב טוכלובן, שהיה כבר נרגע בשעה זו [...] (גישואים, 191)

7. והנה פרש ד"ר אסטל עם תיארה אל החדר הסמוך³, כשלוטי מביטה אחריהם בחשדנות. (גישואים, 102)

8. מתוך החדר הסמוך³ נשמעו שוב קולותיהם של תיארה וד"ר אסטל. לוטי נגבה עיניה [...] (גישואים, 102)

9. אחר כך היתה שוב דממה, דממה נכפלת. (גישואים, 113)

1.222 המרת התצורה האחת באחרת נובעת מן העובדה, שהבינוני הפעול המצופה עשוי רק לקבץ את מצבה הפיסי או הנפשי של הַיְשׁוּת. ואילו במבעים שכאן חשובים לפוגל תהליכים שהתקיימותם נמשכת ונמשכת, ולעיתים היא נראית לדובר אינסופית. כך אמנם משתמע מתחושתו של גורדוייל, גיבורו של פוגל, המתבונן בעלה שנשר וחלקו כבר יבש. אך גורדוייל אינו רואה עלה כמוש אלא עלה ההולך ונכמש לגד עיניו ממש (4). וכך השומע את קולו של הסמרטוטור המודיע על מרכולתו חש שהקול המגיע לאוזניו אינו רק צרוד, אלא הולך ונצרד משום שקריאתו של הסמרטוטור אינה נפסקת (5). או שאין הדובר מתרשם מהיות הרחוב רגוע, אלא מכך שהוא נרגע והירגעותו הולכת ונמשכת (6). או לוטי, חברתו של ד"ר אסטל, האוהבת נואשות את גורדוייל הנשוי לתיארה, מקשיבה למתרחש בחדר הסמוך. אלא שלדידה אין הוא סמוך בעלמא אלא נסמך, כאילו היא מנסה להסמיכו אליה יותר ויותר כדי שתוכל לגלות מה מתרחש בו. ויותר מזה: על-פי הקשרם של הדברים (דוגמות 7-8) נדמה שהיא רוצה שהחדר יהא הולך ונסמך, הולך ונסמך (ולא סמוך בלבד). וכשרוצה המספר לתאר את גודל השקט שלאחר הישמעותה של " [...] צריחה חדה, ממושכה [...] " (גישואים, 113), לדידו, הדממה המשתררת אינה כפולה בלבד, אלא היא הולכת ונכפלת. ואולי אף אין סוף להיכפלותה (9).

1.23 חילופי נפעל <התפעל

1.231 יותר מזה: נראה שצורך זה של העברת מסר התהליכיות חשוב ביותר לפוגל. כך משתמע מן העובדה, שהוא מתקשה להסתפק גם בתצורת בניין נפעל המממשת אותה תהליכיות שעל-פיה נגזרים פעלים מקובלים משורשים דוגמת

חליש, טר"פ, פע"ר, שח"ק (שכולם, למעט האחרון, אינם מממשים תהליכים, בשונה, למשל, מדע"כ או פח"ת לעיל). פוגל ממיר את גזירתם המקובלת של הפעלים הנידונים בבניין נפעל בגזירה בתצורת התפעל/נתפעל כבדוגמות להלן:

10. – נשים – [...] כל מה שהן מזקינות דעתן **מתחלשת** עליהן והולכת. (גישואים, 131)

11. אני מרגישה, שדעתי **מטרפת** עלי והולכת. (גישואים, 116)

12. מאחוריו **נתפער** לפניו חלל ריק לגמרי [...]. (גישואים, 127)

13. גם אבן עשויה **להשתחק** מן המים. (גישואים, 300)

1.232 נתקשה להצביע על הסבר אחר לחילופי הבניינים שבדוגמות לעיל זולת שחיקתה האפשרית של התהליכיות בשורשים אלו בנפעל על-פי חישתו הלשונית של פוגל.⁴ חיזוק להסבר זה עולה גם משימוש בתבנית התחבירית 'פועל מפורש + פועל גזור הל"כ בבניין קל' דוגמת 'מתחלשת' [...] והולכת' (10) או 'מיטרפת' [...] והולכת' (11). משום כך, כנראה, גם לא די לפוגל באמירה 'נשים' [...] דעתן **נחלשת** [...]', והוא ממירה ב'דעתן **מתחלשת**' (10). כך גם עולה מן השימוש המטפורי בשורש טר"פ החובר לשם-העצם 'דעת', והממש מצב מנטלי מתערער והולך. שכן למרות שגזירתו של השורש היא בבניין נפעל בדרך כלל ('דעתי **נטרפת** עלי'),⁵ פוגל ממירה ב'דעתי **מיטרפת**' (11). וכך גם לא סגי לו ביחלל שנפער', והוא ממיר את תצורת הנפעל "נפער" ב"נתפער" גזור בניין נתפעל (12). ואולי העצמתו המשולשת של הפער הנפער (חלל ריק לגמרי)⁶ גם היא מזמינה מימוש לשוני זה. ואילו האבן הקשה בוודאי מצריכה שימוש לשוני בשורש שח"ק גזור בניין התפעל/נתפעל, 'להשתחק', כשפוגל חש שאין די לו ב'נשחק' גזור בניין נפעל לצורך שחיקתה של האבן באמצעות מים (13).

2.0 גוני משמעות המודגשים על-ידי שלו

2.1 קיבוע מצב

2.11 קיבוע המצב עולה מחילופי הבניינים נפעל-בינוני פעול

2.121 נראה שלשלו חשוב לקבוע את מצבן של ישויות שונות. לשם כך הוא ממיר את תצורת הבינוני של בניין נפעל בבינוני פעול של הקל, כבדוגמות להלן:

14. [...] החלו השמועות להתגלגל בין הכפרים, הדופות כגלגל ברוחות ההר. (נוסי, 298)

15. זמזומן העז, הבוטח, של צרעות וחיפושיות הדופות חוס, כבר נדם [...]. (נוסי, 375)

16. הוא פער את פיו וזעק זעקות קרב צבאיות וחוקות מצחוק. (רוסי, 370)
17. וייסברג עצם את עיניו וזימר בקול בוכים, כסבא הנשוי. (רוסי, 382)

2.122. נראה ששלו אינו מעוניין לגזור מן השורשים הדי"פ וחבריו בדוגמות הללו פעלים בבניין נפעל שמהם נשמעת העובדה שהישות נקלעת לסיטואציה קשה לה שלא מרצונה ושלא בטובתה, כשאותה סיטואציה נגרמת בידי גורם הכופה עליה להימצא בה. בהקשרים אלו נראה שחשוב לו להצביע על תוצאת ההתרחשות או הפעילות המתקיימת בישות ולהסב את תשומת לב הקורא אל מצבה שנתקבע. משום כך השמועות לא נהדפו (כאילו הן עצמן "לא רצו להישמע למרחקים וניסו לעמוד במקומן כנגד מי שרצה לשלחן בכוח לעברים והשתמש בכוחו להדפן"). ובכל זאת הן "הדופות". כך נרמז השומע שהמצב שנתקבע יסודו באלימות (14). גם החיפושיות אינן נהדפות אלא הדופות (15). גם מן השורש חני"ק, שהוראתו הבסיסית מצביעה על סכנת כיליון לישות, אין שלו מעוניין לגזור פועל בבניין נפעל, אולי משום שהישות עצמה גרמה לסיטואציה שבה היא נמצאת. אך הוא אינו מוותר על מימוש המצב שנתקבע באמצעות גזירת בינוני פעול משורש זה כדי להעביר אותה אלימות הנקוטה בידי הישות כלפי ביטויה שלה (16). וכך גם נמנע שלו מגזירת פועל בנפעל מן השורש נשי"כ, שכן בהקשר שבדוגמה 17 אין הוא מעוניין לחזור ולספר כיצד נשך (ננשך) סבא על-ידי הצבוע כשנאבק בו בנסיונו להציל את נכדו. די לו במצב שנתקבע והוא מממשו לשונית בבינוני הפעול "נשוך". (ראה גם בלאו תשי"ב; רוזן 1957; מירקין תשכ"ח; דורון תשי"ס ואחרים.)

2.2 הגברת עצמת מה שנפעל, מתרחש או מתקיים

2.21 העצמה עולה מחילופי הבניינים נפעל < פועל

2.211. פן בולט אחר שחשוב לשלו להצביע עליו הוא העצמת⁷ הפעילות/ התהליך/ הסיטואציה וכד'. הוא עושה זאת באמצעות חילוף תצורת בניין נפעל מצופה בתצורה בת אותו שורש בבניין פועל, הנושא בו את העצמה שעולה מתאומו הפעיל, הפיעל. כך אכן עולה מן הדוגמות להלן:

18. שולחנו, הרהיט היחיד שרכש, שעליו אכל, כתב וקרא, שובר לרסיסים. (רוסי, 108)
19. מירקין נישך ונלקח אל מרפאת קופת חולים של ההסתדרות הכללית [...]. (רוסי, 169)
20. מעשה בבן איכרים אוקראיני שנישך בשיני זאב שוטה [...]. (רוסי, 172)
21. [...] גררתי מבכירות [...] מרוגשות אל עולן, לקראת פגישה ראשונה עם המזריע. (רוסי, 263)

2.212 נצפה למימושה של פעילות שבירה "רגילה" באמצעות פועל מן השורש שב"ר ב"שבר" הטרוניטיבי גזור בניין קל, שמימושו הסביל יהיה בדרך כלל בבניין נפעל ("נשבר"). בדומה נצפה לפועל "נשך" גזור בניין נפעל מן השורש נשי"כ בדוגמות 19, 20. אלא ששלו נזקק בהקשרים לעיל בהכללה רבה לאי-טנסיביות של הפעילות⁸ שפן העצמה בולט בה, ועל כן הוא בוחר בפועל הסביל הנושא את האינטנסיביות של הפיעל (גם אם אין צורה אינטנסיבית פעילה מן השורש נשי"כ בבניין פיעל⁹ משמשת בלשון-ימינו). עצמה זו נדרשת לו לממש את פעילותם של בעלי-חיים – אם פרתו של ליברסון ש"י[...] מיעטה לתת חלב ואכלה כפליים מכל פרה אחרת [...] " (רוסי, 108), ועל כן נכנסה בוקר אחד ל"צריפו הדל" כדי לאכול כשהיא **משברת** את שולחנו לרסיסים; ואם הצבוע המצליח לנשוך את מירקין תוך שהוא נאבק בו כדי להציל את נכדו; או שמדובר בזאב שוטה שנשך בן איכרים אוקראיני. בכל אחת מן הדוגמות האלה עצמת הפעילות נראית כגררה לוגית המותנית בטיב הפועל. שהרי הפועלים הם בעלי-חיים רבי עצמה: אם הפרה שתוארה לעיל, שברעבונה כי רב עשויה לשבר לרסיסים את הנקרה בדרכה (במקרה זה את שולחן העץ), הן משום כעסה על שלא מצאה אוכל של ממש, הן משום כובדה. אם הצבוע המותקף, שינסה בוודאי לגבור על האדם הנאבק בו באמצעות נשיכה נוראה שנוראותה מתבטאת בעצמתה. ואם נשיכתו של זאב שוטה, שהיא בוודאי קשה הרבה יותר מנשיכתו של כלב רגיל... עצמה זו שבפועל מודגשת עוד יותר דווקא משום שאין הצורה האינטנסיבית הפעילה בבניין פיעל משמשת בלשון-ימינו (לעיל). ויותר מזה: שמה מאניש שלו את בעלי החיים (לפחות בדוגמות 18, 19) תוך שהוא מעניק להם את היתרון האנושי לחשוב. משמע, ה"שבירה" או ה"נשיכה" אינן רק בעלות עצמה אלא אף מכוונות בכוונת מכון המצויה בבניינים פיעל-פועל (אם נקמת הפרה בבעליה על ש"שנאתו של ליברסון אליה חרגה מן המקובל במשקים" (רוסי, 108); או שנאתו של הצבוע העולה מ"צחוק השטנה של הצבוע שהיה משוטט בשדותינו. אף הוא, מתקלס ומחבל" (רוסי, 6)). ושמה האנשה דומה המדמה את חישת בעל-החיים לרגש האנושי עולה גם מדוגמה 4? תיקו.

3.0 גוני משמעות המשותפים לפוגל ולשלו

3.1 כפיית דבר על הישות

3.11 כפייה מעין זו עולה מחילופי הבניינים קל-נפעל; התפעל/נתפעל-נפעל

3.111 חילופי קל-נפעל

3.112 נראה שהמשותף בין פוגל לשלו באשר לשימוש שהם עושים בתצורת בניין נפעל משתמע מן העובדה ששניהם מצביעים על כפייתם של מצבים שונים על הישות, בין פסיים, בין נפשיים (או מנטליים), בין מעברים ממצב למצב (כשמעברים כאלה אינם טבעיים לישות כחלק מהתפתחותה המודעת והמכוונת

על ידיה). כלומר מעברים כאלו **נכפים** עליה שלא לרצונה, ובוודאי שאין הם מתקיימים בה בזמנתה.

3.113 פן זה של כפיית דבר על הישות מובלט בלשונו של שְׁלֹ בִּאֲמָצְעוֹת הַמֵּרַת פְּעָלִים מִצּוּפִים בְּבִינָי קַל בְּחֻלּוֹפוֹתֵיהֶם גִּזְרֵי בְּנִיין נִפְעַל, כְּבִדּוּגְמוֹת לְהֵלֶךְ :

22. פִּינָס נִדְאָג. הַמְלִים הַגְּסוֹת הָיוּ הִטְפָּה בְּרוּרָה לְסִטִּיָּה מֵהַדְּרָךְ [...] (רְוִסִי, 6)

23. [...] אֲבֵל רִילוּב קִפֵּץ אֵל תוֹךְ הַקְּטָר [...] נֶעֶץ בְּנֵהָג [...] אֲצַבֵּעַ קֶשֶׁה וּמִבֵּט נִזְעַם [...] (רְוִסִי, 57)

24. וּפְתָאוּם עֲצָר פִּינָס אֶת נִשִּׁימָתוֹ וְנִרְעֵד, וְהַמְלִים נִשְׁמְעוּ שְׁלֵמוֹת [...] וְעִזּוֹת [...] (רְוִסִי, 384)

25. אֲפִילוּ פִּינָס לֹא חִזָּה אֶת הָרַעָה הַנְּהַרִית וּמִבְּשִׁילָה. (רְוִסִי, 92)

26. הֵם עֲבָרוּ לִיד שְׂרִידֵי תֵנוֹר הָאֲדָמָה הִישָׁן [...] שְׂרִיחַ הַלְחָם, הַכָּאֵב וּמֵאִפָּה הַדְּלַעַת טָרַם נִפּוּג מִדְּפְנוֹתָיו הַהֲרוּסוֹת, וִירְדוּ אֶל הַמִּטָּע. (רְוִסִי, 259)

3.114 כִּךְ נִרְאָה שֶׁפְּעָלִים מֵהַשּׁוֹרְשִׁים דְּאִ"ג, זַע"מ, רַע"ד, הַמִּמְמָשִׁים מִצְבִּים רַגְשִׁים וּפִיִּסִיִּים, אֵינִם יִכּוּלִים, לְדִידוֹ שֶׁל שְׁלֹ, לְהִיגֹר בְּבִינָי קַל (כְּמִקּוּבֵל). שְׁכֵן בְּאֲמָצְעוֹת מִתְמַמְשׁוֹת בְּדֶרֶךְ כָּלֵל פְּעִילוֹת שֶׁבָּהֶן מוֹחֶשֶׁת יְזָמּוֹתוֹ שֶׁל הַפּוֹעֵל (גַּם אִם הַפְּעִילוֹת אֵינְטֵרְנִזִּיטִיבִית). לְחֻלּוֹפִין, גִּזְרֵתָם שֶׁל שּׁוֹרְשִׁים אֵלוֹ בְּבִינָי נִפְעַל מִדְּגִישָׁה אֶת הַיּוֹת הַמִּצָּב הַרְגִישִׁי נִכְפָּה עַל הַיְשׁוֹת. מִשְׁמַע אֵין הִיא אַחֲרָאִית לוֹ. וְאִמְנָם, כִּךְ מִשְׁתַּמֵּעַ מִתְצוֹרֶת הַנִּפְעַל כֶּשֶׁשְׁלֹ מִסְפָּר שֶׁפִּינָס נִדְאָג (22) אוֹ נִרְעֵד (24), בְּהַקְּשָׁרָם שֶׁל הַכְּתוּבִים – בּוּדָאִי שֶׁלֹא לְרִצּוֹנוֹ. גַּם מִבְּטוֹ שֶׁל רִילוּב נִזְעַם שֶׁלֹא לְרִצּוֹנוֹ (23), כֶּשֶׁהַמִּבְּטָה הוּא חֵלֶק הַמִּיִּצָּג אֶת הַשְּׁלָם.

גַּם פְּעָלִים שְׁשׁוֹרְשִׁיהֶם מִשְׁמִיעִים מֵעֲבֵר מִמִּצָּב לְמִצָּב דּוֹגְמַת הַר"י אוֹ פו"ג אֵינִם יִכּוּלִים, לְדִידוֹ שֶׁל שְׁלֹ, לְהִיגֹר בְּבִינָי קַל בְּנִסִּיבוֹת שֶׁהוּא בָּחַר לְתֵאָרֵן בְּהַקְּשָׁרִים שְׁבִדּוּגְמוֹת 25, 26. שְׁכֵן "הָרַעָה הַנְּהַרִית" מִטְּפוּרִית (25) (שֶׁהִיא תְּהִלֵּךְ שְׁלִילִי מֵעֵצָם מֵהוֹתוֹ, תְּהִלֵּךְ הַמִּתְקִיִּים בְּגִלְל גּוֹרְמִים שׁוֹנִים, וְאִשֶׁר תּוֹצְאוֹתַי "תִּיּוּלְדָנָה" בְּהַכְּרָח). "הַרְיוֹנָה וְלִידָתָה" שֶׁל אוֹתָהּ "רַעָה נְהַרִית" נִכְפִּים עַל מִי שֶׁהוּא חֵלֶק מֵאוֹתוֹ תְּהִלֵּךְ שֶׁלֹא לְרִצּוֹנוֹ וְשֶׁלֹא בְּטוֹבָתוֹ. לְחֻלּוֹפִין, רִיחָם הַטוֹב שֶׁל "הַלְחָם [...] וּמֵאִפָּה הַדְּלַעַת" אֵינּוּ יִכּוּל לְפּוּג מֵעֵצָמוֹ, כִּי דְבָרִים טוֹבִים כְּגוֹן אֱלֹהִים אֵינִם פְּגִים מֵעֵצָמָם (כְּמִשְׁאֲלָתוֹ שֶׁל הַמִּסְפָּר). אֲךָ הַכָּאֵב גַּם הוּא אֵינּוּ פֶּגַע מֵעֵצָמוֹ. הַיְעִלְמוֹתָם שֶׁל אֱלֹהִים נִכְפִּית בְּהַכְּרָח. מִשּׁוֹם כִּךְ שְׁלֹ גּוֹזֵר גַּם אֶת הַפּוֹעֵל הַנִּדְרָשׁ לוֹ מִן הַשּׁוֹרֵשׁ פּו"ג בְּבִינָי נִפְעַל לְמִיּוֹשׁוֹ שֶׁל שִׁינּוֹי מִמִּצָּב קִיִּים לְשׁוֹנָה מִמֶּנּוּ, מִכִּיּוּן שְׁבִאֲמָצְעוֹת מִתְמַמֵּשׁ אוֹתוֹ מִצָּב נִכְפָּה כְּבִדּוּגְמָה 26.

3.121 חילופי התפעל/נתפעל <נפעל

3.1211 כפיית דבר על הישות אצל פוגל

3.12111 גם פוגל נדרש לאותו גון משמעות של **כפיית דבר על הישות** באמצעות גזירות בבניין נפעל, והוא מבטאו בחילופי תצורות מצופות ב**התפעל/נתפעל** בחלופות לא מצופות בבניין **נפעל**, כבשלוש הדוגמות להלן:

27. אין זה באשמתי, אם אחרתי, **נעכבתי**. (ישואים, 48)

28. אותו אדם ארוך וצנום, שעשה רושם, כאילו עמד בכל רגע לא צפוי **להקפף** לפתע ולהשבר לשנים [...] (ישואים, 166)

29. החמה [...] **נסבכה** במרומי הצמרות, הכתימה חלקו העליון של בית-הנבחרים [...] (ישואים, 198)

בכל הדוגמות בוחר פוגל להציג את הישות כמי שנכפה עליה דבר: כמי שנעכב בדרכו שלא לרצונו ורק משום כך איחר להגיע לפגישה בזמן (27); כמי שעשוי [...] **להיכפף** לפתע ולהישבר לשניים [...] "ו, בוודאי שלא לרצונו (28); ואפילו השמש בדמיונו של המתבונן בה נראית כמי שנ**סבכה** בצמרות העצים שלא לרצונה (ולא **הסתבכה** בהם כשולטת בגורלה (29)).

3.1212 **כפיית דבר על הישות אצל שלו**

3.12121 ומש באותה לשון מתנבא גם שלו כשהוא עושה חילופים דומים בין פעלים הנגזרים כמקובל בבניין **התפעל** לבין פעלים מאותם שורשים שהוא גוזרם בבניין **נפעל** דווקא, כבדוגמות להלן:

30. ידי [...] שלפוחיות עלו בהן ונתפקעו מיד. עורי **נקלף** ודם נול מהפצעים. (רוסי, 50)

31. הקליפה [...] היתה [...] סרט אדמדם [...] שהשתלשל [...] עד ש**נקלף** התפוח כולו [...] (רוסי, 338)

32. השניים מיהרו להתגולל על מצע השקים, ופינס ממחבואו שמע קול בגדים **נקלפים** ושיפה ענוגה של אריג ועור [...] (רוסי, 246)

33. צלילי המכות והמהלומות, שבירת העצמות, פיצוח הפרקים, צריחת העור **הנקלף** – לא הרפו מפינס. (רוסי, 249)

34. "הכתפיים, הכתפיים שעם שלם נשען עליהן, כבר **נכפפו** מעט", אמר. (רוסי, 120)

35. הוא לא חדל להפתיע ולשעשע אותה במיומנות שהיתה חבויה בו תמיד והתפתחה לממדים נפלאים למן הרגע שנ**צרפה** אל תוך חייו. (רוסי, 215)

3.12122 גזירתו המקובלת של השורש קל"פ¹⁰ המממש משמעות לוקטיבית-סטטית-שלילית נעשית בבניין התפעל הרפלקסיבי כדי לממש את התהליך הטבעי של הסרת העור מעל הגוף החי מאליו (למשל, "העור **התקלף** לאחר

השיזוף המוגזם³¹). אך, לדידו של שְׁלֹ, כל הסרה אלימה של משהו שהוא חלק אורגני מן הגוף, בין שהוא עור הגוף האנושי (דוגמות 30, 33), בין שהוא "עורר" קליפתו של התפוח שהמספֵר מאניש אותו ומעניק לו חישה (31), בין אם הוא בגדיו, שלפי תפיסתו של פינס המורה הם חלק אורגני מגופם של זוג האוהבים על מגדל המים (32) – כולם מוקְרִים באלימות רבה או פחותה מן השלם שהם חלק ממנו. משום כך הם **נקלפים** בידי האלימות של זולת כלשהו.

3.12123 וכן הישות מכופפת בדרך כלל את גופה לרצונה ולצרכיה. מציאות אפשרית כזו מתממשת בדרך כלל לשונית באמצעות השורש כפ"פ הגזור בבניין **התפעל**. אלא שלא כך הם פני הדברים בהקשר העולה מדוגמה 34. כאן כתפיהם של החברים של סבא הן ה**נכפפות** מכובד המשקל המטפורי של "עם שלם" ש"נשען עליהן". משמע, אין הן מתכופפות לרצונם של אותם זקנים, אלא כפיפתן נכפית עליהן משום כובד האחריות שנטלו על עצמם.

3.12124 מיוחד משהו הוא החילוף שעושה שְׁלֹ בין צר"פ גזור ה**תפעל** המצופה כפועל גמיל (אם חוזר ואם הדדי), "הצטרף", לבין פועל גזור אותו שורש בבניין **נפעל**. לדידו של שְׁלֹ, פאניה "נצרפה אל תוך חייו" של ליברסון, ולא הצטרפה אליו (35). עיצוב לשוני זה שבבניין נפעל מממש, למעשה, את מציאות היחסים שבין האוהבים עד כלות, ליברסון ופאניה. עם שפאניה מחזירה אהבה לליברסון, הרי הוא מלכתחילה כופה את אהבתו האדירה עליה, ולמעשה, הצטרפותה אליו כאילו נכפית עליה (גם אילו, למשל, לא הייתה חפצה בהצטרפות זו). משום כך אין גזירתו של השורש צר"פ בהקשר הנידון אפשרי, לדידו של שְׁלֹ, אלא בבניין נפעל, "נצרפה".

3.2 הפחתת עֲצמה

3.21 הפחתת עֲצמה עולה מחילופי הבניינים **בינוני פועל** <**נפעל**; **הפעיל** <**נפעל**

3.211 חילופי **בינוני פועל** <**נפעל** משמשים הן את פוגל, הן את שְׁלֹ, להפחתת עֲצמתם של פעילויות/התרחשויות/תהליכים/מצבים/תכונות.

3.2111 הפחתת עֲצמה אצל פוגל

3.2112 פוגל, למשל, ממיר צורות צפויות הגזורות **בבינוני של בניין פועל** הנושא

את העֲצמה הגלומה במקבילו הפְּעִיל, פיעל, בחלופותיהן בבניין **נפעל** שאין בו עֲצמה דומה, כלהלן:

36. בזהירות **נפרזה** חיפש [...] בכיסו סיגריטה, כחושש לעורר מישהו. (ישואים, 285)

37. ואחר קרבו ימימה ללדת והיתה **נואשת** מאוד [...]. (ישואים, 89)

38. זהו בודאי אדם אומלל – הרהר [...] ברחמים – שותה כ"נואש". (ישואים, 27)

39. [...] לו אנוס הייתי לבשרך, שאתה **נפטר** ממישרתך [...]. (ישואים, 182)

40. שוב לא שמע מה **שנדבר**¹¹ אצלו אלא כבא מחדר סמוך. (ישואים, 56)

3.2113 נראה שבדוגמות כולן אכן חשוב לפוגל להפחית את העצמה המועברת באמצעות צורת הבינוני של בניין פועל. שכן בשורשי הפעלים גזורי הנפעל בדוגמות 36-39 מצויה איזו עצמה שעלולה לפגוע פגיעה כלשהי בישות שתצורה זו נוגעת אליה. משום כך נזקק פוגל לגרום להפחתת העצמה העשויה (עלולה?) להיתוסף לשורש באמצעות המרכיב הלשוני הנגזר (בין כבינוני של פועל המתפקד כשם-תואר, בין כפועל) ולהמירו בתצורת בניין נפעל. משמע, פוגל נמנע מגזירות של צורות בינוני של פועל העלולות לממש מצבים מוקפנים הקשים למי שמצוי בהם. באמצעות הימנעות דומה פוגל מבטא גם את רגישותו הרבה של גיבורו, גורדוייל, כלפי זולתו. הימנעות כזאת מחייבת אותו להמיר צורות מצופות של בניין פועל בחלופותיהן הגזורות בדגמו של בניין נפעל. כך הוא חס, למשל, על גורדוייל, גיבורו: זה אינו יכול לפעול פעילות כלשהי שתהיה **מופרזת**, ועל כן זהירותו **נפרזה**¹² בלבד (36). הימנעות מתיאור מצב מוקצן עולה גם מתיאורה של ריבה אחת בפיה של גוסטל, אשתו של היידלברגר. בתיאור זה פוגל מפחית מעצמת ייאושה של אותה ריבה ש"קרבו ימיה ללדת" (37) באמצעות גזירת הבינוני המבטא אותו ייאוש בתצורה מפחיתת העצמה, "נואשת" (הממירה את התצורה המעצימה "מיואשת"). בדוגמה 38 מציג פוגל את נקודת מבטו של גורדוייל, גיבורו, על זולתו. אין גורדוייל יכול לתאר את זולתו במצב מוקצן באמצעות "מיואש" (לעיל), ולכן הוא ממיר לקסמה זאת בחלופתה "נואש". בדוגמה 39 עולה הפחתת העצמה באמצעות התצורה מפיו של ד"ר קרינדל, מעסיקו של גורדוייל בחנות הספרים. שכן הוא "מעדן" משהו את הודעתו האפשרית לגורדוייל שהוא **מפוטר** מעבודתו תוך שהוא מקטין באמצעות התצורה "נפטר" את רוע הגזרה האפשרי (מבחינת ראייתו של המפטר את המפטר). משום כך גורדוייל רק עלול להיות "נפטר ממשרתו" (ולא "מפוטרו"). דוגמה 40 שונה משהו. כאן הסיטואציה שמועלית (ולא משמעותו הבסיסית של השורש דב"ר) היא הגורמת לגזירת הפועל מן השורש בבניין נפעל דווקא ולא בבניין פועל המצופה. שכן מצבו המנטלי של גורדוייל הוא שגרם לו שלא לשמוע את שדובר סביבו, והוא נשמע לו קמה ש"נדָבֵר" אליו בלבד.

3.221 חילופי הפעיל-נפעל

3.2211 חילופים אצל פוגל

3.2212 הפחתת עצמה דומה משתמעת מחילופי הביניים הפעיל-נפעל גזורי השורשים עז"ז/יע"ז¹³ שפוגל עורך. לדידו, "העז" גזור בניין הפעיל מן השורש עז"ז, עצמתו כפולה הן משום השורש, הן משום הגזירה בבניין הפעיל (שהגרימה שבו הופכת את הישות המעיזה עצמה לעָזָה). משום כך אין הוא יכול לממש לשונית את "עזותה" של הישות הפועלת באמצעות השורש עז"ז גזור בניין הפעיל כמצופה, והוא מפחית "עזות" זאת תוך שהוא מממשה באמצעות השורש יע"ז הגזור בבניין נפעל, כבדוגמות להלן:

41. מפני ביישנותו הגדולה לא מצא עוז בנפשו לנסות אליה דבר [...] [גישואים, 52]

42. פעם אחת **נועזתי** ונתקרבתי סמוך אל הפתח והצצתי פנימה. (מישואים, 150)
43. לא **נועזתי** להוציא הגה [...] (מישואים, 152)
44. – מה-ה! אתה **נועז** לרגל אחרי! המתן לי! (מישואים, 185)
45. כעבור רגעים מועטים **נועז** וצעד כלפי הספה [...] (מישואים, 329)

3.2213 בדוגמות השונות מובלטת אי-יכולתה של הישות לפעול פעילות שהיא רוצה בה, או שהיא חשובה לה. כוחותיה הנפשיים לפעול כה מעטים שאין פוגל מוצא דרך אחרת לממש מציאות זו אלא בהמרה לעיל. ואם בדוגמה 41 עודנו בוחן אפשרות זו כחלופה נוספת מעל לשורה, הרי בדוגמות הבאות הוא כבר נעזר בחלופה זו כלגיטימית לשמש את צרכיו הלשוניים והספרותיים, והיא מופיעה כחלק אורגני במבע. נראה שהישות בדוגמות השונות לא רק חלשה מכדי לממש את רצונותיה, אלא שיש משהו שניצב נגדה והוא חזק ממנה לפי תחושתה-שלה, ולכן היא נרתעת ממימוש משאלותיה. כך מספר ד"ר אסטל על חברו בלוך שהיה חלש מכדי להעז לפנות למי שהוא נמשך אליה. ולא רק שלא **העז** "לנסות אליה דבר", אלא גם לא **נועז** לעשות זאת (41). בדוגמה 42 מספר גורדווייל היהודי על משיכתו האדירה למיוחדות שבנעשה בכנסייה הנוצרית. אלא שאין הוא מעז להתקרב אל פתח הכנסייה אלא רק **נועז** להתקרב "סמוך אל הפתח" בלבד. בדוגמה 43 אין גורדווייל הנער **נועז** להוציא הגה בסמיכותה של זושקה, הנערה שעבדה בבית הוריו, כשכל גופו "נזדעזע כבתוך קדחת" (מישואים, 152). ובדוגמות 44, 45 ההעזה הנדרשת היא להתמודד עם תיאה, אשתו הכוחנית של גורדווייל, שמסכת היחסים ביניהם היא זו שבין שולט (תיאה) לנשלט (גורדווייל). בדוגמה 44 היא פוגשת בו ברחוב ורוגזת על שנדמה לה שהוא **נועז** (ולא העז) לרגל אחריה. מיוחדת היא דוגמה 45 שבה גורדווייל צריך לאסוף את כוחותיו הדלים כדי לסיים את מסכת היחסים המעוותת שבינו לבין תיאה. ועדיין הוא **נועז** בלבד (ואיננו מעוז) לצעוד אל הספה שעליה ישנה עם גבר אחר ולקרה.

3.222 חילופי **בינוני-פועל/הופעל-נפעל**

3.2221 חילופים אצל שלן

3.2222 בדומה לפוגל, גם שלן משתמש בחילופי הבניינים **בינוני-פועל/הופעל-נפעל** לצורך הפחתת **עצמה**, כבדוגמות להלן:

46. במשך שישה חודשים רצופים [...] לא בא ממנו שום מכתב. סבא **נטרף** מדאגה. (רוסי, 126)

47. [...] ועתה, **נבעת** וכעוס, נשאתי את רגלי ורצתי אל הצריף. (רוסי, 383)

48. פרותיו הניבו כמויות כה **נפרזות** של חלב, עד שבנה מקלי קירור בחצר [...]. (רוסי, 290)

השורשים שמהם גוזר שלו את פעליו בבניין נפעל נושאים עצמה מעצם טיבם. גזירתם המצופה בבינוני של פועל או הופעל מעצימה את העולה מן הפעלים באמצעות מה שעולה מן התצורה שבה נגזרו. בדוגמה 46 הנכד מספר על סבו שדאג לבנו אפרים שלחם אי-שם במלחמת העולם השנייה. נראה שבכתובים אלו מרחם הנכד על סבו ואומר שהוא רק **נטרף** מדאגה, ולא היה **מטורף** מדאגה. או בדוגמה 47 הנכד בורח מעצמו מִלֵּא-פחד ("פחד נורא מפני גופי שלי עלה ביי" (רוסי, 383)). ומשום עצמת הפחד העולה מן השורש נראה ששלו ממיר את צורת **מבועת** המצופה **בנבעת** שעצמת העולה ממנה פחותה. בדוגמה 48 פרותיו של אברהם הניבו שפעה כה גדולה של חלב ששלו חש צורך להפחית מן העצמה הכמותית העולה מן השורש פר"ז באמצעות גזירת "נפרזות" שבנפעל ולא "מופרזות" המצופה בבינוני הופעל.

3.2223 ושמא מעביר שלו בדוגמות אלו גם משך אינסופי העולה מן ה**נפעל**. כך, למשל, תצורת הבינוני "מטורף" הייתה עשויה לקבֵּע את מצבו המנטלי-רגשי של סבא. אלא שהנכד המספר חש שמצב זה נמשך והולך, והוא לא ייפסק עד שייוודע משהו על אפרים. אפשר להניח שגם משום כך גוזר שלו את צורת הנפעל "נטרף" ולא את חלופתו "מטורף". בדוגמה 47 הנכד מצוי בשני מצבים רגשיים: הוא **נבעת וכעוס**. האבחנה בין עיצובם הלשוני של שני המצבים מעלה קיבוע של הכעס באמצעות הבינוני הפעול של הקל: עכשיו הוא כועס (על עצמו), אך כעסו בוודאי יפוג. כנגד זאת, סיבת פחדו של הנכד לא נעלמה. גם תחושתו כ"נבעת" מצביעה על כך שפחד זה לא ייעלם באחת, אלא יחזור ויתחדש ויימשך עד שסיבתו תיעלם. ובדוגמה 48 אין המספר יכול לקבֵּע את שפיעת תנובתן של הפרות באמצעות צורת הבינוני של הופעל, "מופרזות", שכן החלב שופע ושופע. משום כך הוא בוחר בתצורת הנפעל "נפרזות", העשויה להצביע על תהליך נמשך עד אין קץ. דרך הבנה זו מצביעה על האפשרות שהיוצר הספרותי יבחר להשמיע באמצעות אותה תצורה עצמה שתי פנים שעשויות להשתמע ממנה. האם המשמעות האחת סותרת את זולתה? האם המְשַׁךְ האין-סופי מְרַבֵּה את המתקיים בישות ומעצימו? תיק"ו.

4.0 סיכום

בחינת עשייתם הלשונית של דוד פוגל ומאיר שלו בתחום חלופותיו של בניין **נפעל** מעלה תמונה חלקית בלבד, וההקבלה בין עשיותיהם מצפה להמשך.¹⁴ עם זאת, התבהרה התבהרות של ממש הקרבה הרבה בין פוגל, שיצר את יצירתו הספרותית-לשונית בראשית המאה העשרים, לבין שלו היוצר את יצירתו בסופה. קִּזָּה כן זה בחרו השניים בקְּלִי התצורה להשמעת גוני משמעות החשובים להם. נמצא שלשניהם חשובים דברים דומים, והשוונות עולה רק משימת הדגש הרב או המועט של כל אחד מהם, אם על ה**תהליכיות** אצל פוגל

ואם על **כפיית דבר על הזולת** אצל שלו. לעומת זאת, השיתוף ביניהם בולט מן השימוש בנפעל **להפחתת עצמה** כשהפעלים הנדרשים להם נגזרים בדרך כלל בבניינים טעוני עצמה מעצם מהותם. נראה בבירור שהכלי הבלשני 'מודל תצורה-משמעותי המתבסס על תפיסת הלשון כמערכת ועל תפיסת הסמונטיקה הלקסיקלית (לעיל) מאפשר לגלות את ייחודה של עשייתם הלשונית של פוגל ושלו.

הערות

1. ראה גם עיונים דיאכרוניים וסינכרוניים שונים אצל הר-זהב תרפ"ט; זלוטקין תרפ"ט; סגל תרצ"ו; בלאו תשי"ב; רוזן תשט"ז, 1957; Gesenius [1909] 1963: §51f; בנדויד תשלי"א; אורן 1971, תשל"ו, תשי"א, תשנ"א; ברגסטרסר, תשל"ב, §16b; בן-חיים תשל"ב; קוטשר תשל"ד; ברמן תשלי"ה; מורשת תשל"ו; Berman-; Aronson 1978, 1987; שורצולד תשלי"ה, תשמ"ב; Schwarzwald 1981; Bolozky; הנמן תשי"א; קדר-קופשטיין תשמ"ב ואחרים. 1972, 1978.
2. הערה זו חשובה ביותר. בניגוד להתבוננותה אפשרית אחרת בטקסטים איננו רואים בשימוש בתצורה הייחודית שבה עוסק עיון זה סטייה סגונית מנורמת הלשון המקובלת (בן-שחר תש"ן. וראה גם קדרי תשמ"א; פרוכטמן תש"ן). אנו רואים בו כלי לשוני הקיים בעברית כחלק מהותי לצורך השמעה. כל שהצבענו עליו הוא העובדה, שיש יוצרים המשתמשים בכלי של הבעת משמעות באמצעות התצורה לצורכיהם הספרותיים. דווקא התצורות החריגות הן המרמזות על השימוש שעושה היוצר בכלי לשוני זה. אך שימוש בתצורה טעון בדיקה, ובא מודל זה להציע דרך עבודה לגילוי השימוש בתצורה ליצירת משמעות. נעיר עוד שתצורות שונות, שנועדו מלכתחילה לשמש בתפקיד לשוני כזה או אחר, איבדו מייחודן תוך תהליכים דיאכרוניים שונים. דבר דומה קרה בעברית למערכת הבניינים (בן-חיים תשל"ב, מורשת תשל"ו). בלשונם של פוגל ושלו נראה שלפינו שימוש מודע בתצורה לצורך השמעת משמעות, ואפשר לראות בו שיבה לכלי לשוני המשמש מסד במבנה של העברית. לחלופין, מציגה בן-שחר דרך אחרת לשימוש בתצורה, דרכו של ס' יזהר. לדבריה, "[...] יזהר נוטה להשתמש ביסודות לשוניים נדירים הן מהבחינה הלקסיקלית והן מבחינת הגזירה/הנטייה הדקדוקית [...]. הוא בודק ללא הרף את אפשרויותיה של הלשון ואת דרכי ההצטרפות של היסודות הלשוניים בה, ומנתח את גבולותיה לכיוון אמנות המוסיקה – האמנות הבלתי מילולית שאיננה נזקקת למסומנים" (תשי"א: 104, 123).
3. בשתי הדוגמות 7-8 מופיעה צורת הבינוני הפעול בשורה, אך מעליה בכתב-היד מופיעה הצורה גזורת בניין נפעל, "נסמך". ברור שפוגל מתלבט באשר לצורה המתאימה לו ביותר בהקשרים אלו. די לנו בעובדה שהתצורה "נסמך" הושארה

מעל לשורה. כאילו אמר פוגל: "לדידי, ינסמך". אך אינני יכול לדחות מפניה את 'יסומך' המקובלת, והריני משאיר את דרך הבנת הדברים האפשרית לקורא".

4. שימוש דומה בהתפעל/נתפעל עושה פוגל בשורשים שונים הממשיים **תהליכיות** שהיא חלק ממשמעותם הבסיסית ואשר גזירתם המקובלת בעברית היא בבניין קל דוגמת: גדייל, קרייס, כעייס, פחיית. למשל:

49. הוא נולד למשפחה אזרחית בווינה ואף **נתגדל** שם. (גישואים, 97)

50. אובד-עצות עמד לפני הרופא ורגליו **מותקרות** תחתיו. (גישואים, 244)

51. יפיה ודאי עולה, כשהיא **מתכעסת** [...]. (גישואים, 51)

52. עם כניסת האביב [...]. **מתפחתת** העבודה והולכת. (גישואים, 51)

5. על-פי מילון אבן-שושן (להלן אב"ש), בצד טר"פ, שהוראתו הבסיסית בבניין קל היא "דרס והמית, שיסע וריטש בשיניו ובצפורניו", מצוי כערך מילוני נפרד השורש טר"פ שנתחדש בלשון חז"ל בהוראה הבסיסית "ערבב, בלבב, הניע, נענע" בבניין קל. הצירוף הכבול 'נטרפה דעתו (עליו)' נתקבע כבר בלשון חז"ל ("חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת, שמא תיטרף דעתו עליו" (מועד קטן כו)). צירוף כבול בהוראה דומה, שצורת הנפעל בו נתחלפה בצורת נתפעל, נתחדשה בלשון ימינו, על-פי אב"ש, בלשונו של ביאליק.

6. הלקסמה "חלל" נתפסת כהעדר בתוך ישות כלשהי שהוא גדול יותר מ"חור", ואפילו מ"פער". אך לא די שההעדר מתממש במבע זה כ"חלל", אלא הוא מודגש גם באמצעות שם-התואר "ריקי". ולא די בכך שמוענקת לחלל תכונת הריקות, אלא נצמדת אליה המוחלטות המתממשת בתיאור המאיך האספקטואלי "לגמרי".

7. גם פוגל מעצים פעילויות/סיטואציות/מצבים/תכונות וכדי תוך חילופי בניינים אחרים **מנפעל**. למשל, הוא עושה זאת באמצעות חילופי צורות **בינוני פעול** <**בינוני פועל/הופעל** או חילופי הבניינים **קל** <**פיעל**. להלן דוגמות אחדות:

53. בינתים נכנס היידלברגר, **מרוחץ** ובשפם עשוי. (גישואים, 46)

54. [...] ישב על השרפרף [...] במושבו של עור משחיר, **מקוער** ומשופשף [...]. (גישואים, 42)

55. [...] ושייט אחד, **מחושף** חצי גופו העליון [...] ו**מיוחף** רגלים עד לארכובותיו, רמז לו [...]. (גישואים, 132)

56. שמונה ימים היה [...] **מנוגע** חום גבוה [...]. (גישואים, 269)

57. [...] ראשו היה מורד, **משוקע** על חזהו ככדור עופרת [...]. (גישואים, 277)

58. **מיועף** עד כדי התעלפות, גרר את רגליו [...]. (גישואים, 263)

59. [...] הייתי תמיד **ממותח** לקראת אותו משהו טמיר [...]. (גישואים, 150)

60. [...] המוח היה **מהומם** כהלום-יין, ויבושת נסתמנה בפה. (גישואים, 209)

61. בדמיונו נצטייר רגע ישוב קטן **מושקע** בין ענקי-הרים [...] (נישואים, 200)
62. [...] פנה שמאלה [...] רץ כמעט, כאילו היה **מורדף**. (נישואים, 262)
63. גורדווייל היה **מרחץ** את הילד, מייבשו, מחליף חיתוליו [...] (נישואים, 232)
64. [...] ערך משכבו כעצת שכנו [...] בעצמו הלך **לתייר** את הסביבה. (נישואים, 287)
65. גורדווייל גמא מן הקפה ו**שמר** את הדלת כבולש. (נישואים, 35)
66. [...] רק למרוד [...] כדי להבליט כמלוא נימה את רצונך הפרטי – נגד הטבע **המאנס**, נגד העולם [...] (נישואים, 173)
- דוגמות נוספות ראה במור תשנ"ד: 132–133; 135.
8. שיסודה בדבקותו של הפועל בפעילותו, לעתים בריבוייה של הפעילות ואף בעצמתה (Gesenius 1963: §52).
9. צורה זו מצויה בלשון המקרא: "וינשכו [הנחשים] את העם וימות עם רב" (במדבר כא ו). צורת בינוני סבילה בבניין פועל נתחדשה בלשון חז"ל: "אפילו זה מנוגח וזה מועד לנגיחה, או **מנושך** וזה מועד לנשיכה" (תוספתא ב"ק, ג ו).
10. השורש קלי"פ נתחדש בלשון חז"ל בבניינים קל, נפעל, פיעל, התפעל והופעל, בצד הצגת השימוש השגור בתצורת בניין התפעל משורש זה לצורך הסרת העור מן הגוף החי. נדגיש כי מתוך מילונו של אבי"ש עולה בבירור שהקולף "הסיר קליפה, הוריד מדבר-מה את הקרום העליון: 'קולפו (את טיח הבית הנגוע) והוא טהור' (נגעים י"ג, א)". כלומר, משמעו של השורש בבניין קל: הסרת משהו העוטה משהו חי או דומם מעל גופה של הישות, בין אם היא חיה, ובין אם היא דוממת.
11. בפירושו של הרמב"ן מופיעה במקומות שונים תצורת נפעל של השורש דב"ר בהוראה סבילה. למשל, פירוש הרמב"ן לויקרא כה א ד"ה (א) וידבר: "שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני, ובא הכתוב ולימד כאן על כל דיבור שנדבֵר למשה בסיני שמיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב, לשון רש"י. ואינו נכון בעיני כלל".
12. על-פי מילון אבי"ש, שתי הצורות "נפרז" ו"מופרז" נתחדשו בלשון ימינו כש"נפרז" מקדימה את "מופרז", ואפשר שהאחרונה לא עמדה עדיין לרשותו של פוגל כמילה הנמצאת כבר באוצר המילים העברי. אך לאור עשייתו הלשונית בתחום התצורה וההשלמות הלשוניות שהוא עושה לצרכיו אין מניעה שהלקסמה-בכוח "מופרז" עמדה לנגד עיניו כחלופה אפשרית ל"נפרז", ואלמלא צרכיו הלשוניים המסוימים אפשר שהיה בוחר בראשונה ולא באחרונה.
13. בסיסם הדו-עיצורי של שורשים אלו משותף, הם מופיעים בתפוצה משלימה, ומשמעותם, למעשה, זהה.

14. המשכו של מחקר זה שבחן מה בין לשונות סופרים אלו באשר לתצורה ומשמעות הועלה בהרצאה בקונגרס העולמי למדעי היהדות ה-13 (2001, 14.8; מור בדפוס).

מראי-מקום

- אורנן, ע'
1971 "בניינים ובסיסים, נטיות וגזירות". האוניברסיטה, 16, 15-22.
- תשלי"ח "על יצירת שרשים חדשים ועל כמה מלים מיוחדות". לשוננו לעם, מחזור כז, קונטרס ט (רסט), 254-267.
- תש"ם "עוד על הוראות הבניינים". דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, ד, ירושלים: האיגוד העולמי למדעי היהדות, 1-9.
- תשנ"א "שני התפעלי". בתוך: מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג, ש' קוגוט (עורכים), שי לחיים רבין, אסופת מחקרי לשון לכבודו. ירושלים: אקדמון, 1-3.
- בלאו, י'
תשי"ב "בינוני פעול בהוראה אקטיבית". לשוננו, יח, 67-81.
- בנדויד, א'
תשלי"א לשון מקרא ולשון חכמים ב. תל-אביב: דביר.
- בן-חיים, ז'
תשלי"ב "מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מגילות ים המלח וללשון חז"ל". בתוך: מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל, א. ירושלים: האוניברסיטה העברית, 36-58.
- בן-שחר, ר'
תש"ן סגנון הסיפורת, הלשון הסגנון ולשון הספרות. הפואטיקה של הסיפורת-9-10. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- תש"ס "ס' יזהר: מאפיינים לשוניים-סגנוניים בספריו המאוחרים". בתוך: א' שורצולד, ש' בלוס-קולקה, ע' אולשטיין (עורכות). ספר רפאל ניר, מחקרים בתקשורת, בבלשנות ובהוראת לשון, ירושלים: כרמל, 103-124.
- ברגשטרסר, ג'
תשלי"ב דקדוק הלשון העברית. ירושלים: מאגנס.
- ברמן, ר'
תשלי"ה "מימוש המורפולוגי של תהליכים תחביריים במערכת הבניינים". בלשנות עברית חפ"שית, 9, 25-39.

- דורון, ע'
תש"ס "הבינוני הסבילי". *בלשנות עברית*, 47, 39-62.
- הנמן, ג'
תש"ס תורת הצורות של לשון המשנה. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- הר זהב, צ'
תרפ"ט "הבְּנִינִים בְּפֶעַל הַעֲבָרִי". *לשוננו*, ב, 155-175.
- זלוטקין, י'
תרפ"ט "בנין פֶּעַלִי". *לשוננו*, ב, 22-34.
- מור, ג'
1994 תצורה ומשמעות, עיון בלשון הפרוזה של דוד פוגל. באר-שבע: אוני-ברסיטת בן-גוריון.
- 1999 "על תצורה ומשמעות בלשוננו של מאיר שלו (על-פי ירומן רוסי)". בתוך: ז' לבנת (עורכת), *דברי המפגש השנתי ה-15 של החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות*. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, 17-25.
- (בדפוס) "על לשוננו של מאיר שלו בסוף המאה העשרים ועל לשוננו של דוד פוגל בתחילתה". *דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות ה-13*.
- מורשת, מ'
תשל"ו "הפעיל ללא הבדל מן הקל בלשון חז"ל". בתוך: מ"צ קדרי, נ' קצבורג, ד' שפרבר (עורכים), *בר-אילן, ספר השנה של אוניברסיטת בר-אילן*. רמת-גן: 249-281.
- מירקין, ר'
תשכ"ח "משקל מפועלי". *לשוננו*, לב, 140-152.
- סגל מ"צ
תרצ"ו *דקדוק לשון המשנה*. תל-אביב: דביר.
- פוגל, ד'
חיי נישואים. כתב-יד, מכון "גנזים".
- 1929/30 חיי נישואים. ירושלים-תל-אביב: מצפה.
- 1987 חיי נישואים. ירושלים: הקיבוץ המאוחד-כתר. עריכת הספר מתוך נוסח-אותיו: מ' פרי.
- פרוכטמן, מ'
תש"ן לשונה של ספרות, עיוני סגנון ותחביר בספרות העברית. אבן-יהודה: רכס.

- קדר-קופשטיין, ב' תשמ"ב "משמעויות בניין ההתפעל במקרא והשתקפותן בתרגומים". *דברי הקונ- גרס העולמי השמיני למדעי היהדות*, ד. ירושלים: האיגוד העולמי למדעי היהדות, 1-5.
- קדרי מ"צ תשמ"א ש"י עגנון רב סגנון. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- קוטשר, י' תשל"ד "לשון חז"ל" (ערך-משנה בתוך הערך "עברית"). *האנציקלופדיה העברית*. ירושלים תל-אביב: חברה להוצאת אנציקלופדיות בע"מ, 648-645.
- רוזן, ח' תשט"ז *העברית שלנו*. תל-אביב: עם עובד.
- 1957 "מפועל בעברית הישראלית". *לשונו*, כ, 139-148.
- שורצולד, א' תשל"ה "עוד בעניין יחסי שורש ודגם במילון העברי". *בלשנות עברית חפ"שית*, 9, 59-47.
- תשמ"ב "שכיחות וסדירות בלשון, עיונים והשלכות". *עיונים בחינוך*, 35, 163-174.
- שלו, מ' 1989 *רומן רוסי*. תל-אביב: עם עובד.

Berman-Aronson, R.

- 1978 *Modern Hebrew Structure*. University Publishing Projects Ltd.
- 1987 "Productivity in the Lexicon: New-word Formation in Modern Hebrew". *Folia Linguistica*, XXI/2-4, 425-461.

Bolozky, S.

- 1978 "Word Formation Strategies in the Hebrew Verb System: Denominative Verbs". *Afro-Asiatic Linguistics*, 5/3, 111-136.
- 1982 "Strategies of Modern Hebrew Verb Formation". *Hebrew Annual Review*, 6, 69-79.

Cruse, D. A.

- 1986 *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2000 *Meaning in Language, an Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

- Gesenius, W.
1963 [1909] *Hebrew Grammar*. Oxford: The Clarendon Press.
- Gropen, J., T. Epstein and L. Schumacher
1997 "Context-Sensitive Verb Learning: Children's Ability to Associate Contextual Information with the Argument of a Verb". *Cognitive Linguistics* 8-2, 137-182.
- Lyons, J.
1977 *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press.
1979 *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saussure, F. de
1916 *A Course in General Linguistics*. La Salle: Open Court Publishing House.
- Schwarzwald, O.R.
1981 "Frequency Factors as Determinants in the Binyanim Meanings". *Hebrew Studies*, 22, 131-137.
- Ungerer, F. and H.J. Schmid
1996 *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London and New York: Longman.